

etmektedir (GAL, II, 401; ayrıca bk. el-EŞ-BÂH ve'n-NEZÂİR). 4. el-İkdû'l-cevher fi'l-kelâm 'alâ Sûreti'l-Kevşer (Köprü-lü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1582/3, vr. 73-94) (bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, GAL, II, 252, 401; Suppl., II, 87, 266, 427; Şeşen, I, 266, 287-288; II, 230).

BİBLİYOGRAFYA :

Zeynüddin İbn Nüceym, el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir (nşr. M. Mutî' el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, s. 493; ayrıca bk. neşreden girişi, s. 10, 28; Keş-fü'z-zunûn, II, 1151, 1516-1517; Muhibbî, Hulaşatü'l-eşer, III, 206-207; İbnü'l-Gazzî, Dîvânü'l-İslâm (nşr. Seyyid Kisrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 339; Leknevî, el-Fevâ'idü'l-behiyye, s. 135; Kâmûsü'l-a'lâm, IV, 2544; Brockelmann, GAL, II, 252, 401; Suppl., II, 87, 266, 427; İzâhu'l-meknûn, I, 25; Hediyyetü'l-'ârifin, I, 796; Zirikî, el-A'lâm, V, 196; Kehhâle, Mu'cemü'l-mü'ellifin, VII, 271; a.m.f., el-Müstedrek 'alâ Mu'cemü'l-mü'ellifin, Beyrut 1406/1985, s. 522; Ramazan Şeşen v.dğr., Fihrişü mahtûâtî mektebeti Köprülû, İstanbul 1406/1986, I, 266, 287-288; II, 230; Ahmet Özel, Hanefî Fıkıh Âlimleri, Ankara 1990, s. 125.

AHMET NEDİM SERINSU

İBN NÜCEYM, Zeynüddin

(زين الدين ابن نجيم)

Zeynüddin b. İbrâhîm
b. Muhammed el-Misrî
(ö. 970/1563)

Hanefî fıkıh âlimi.

926 (1520) yılında Kahire'de doğdu. Adı kaynaklarda Zeynelâbidîn veya kısaca Zeyn olarak da geçmekte, dedelerinden Nüceym adlı birine nisbetle İbn Nüceym olarak anılmaktadır. Şerefeddin el-Bulkî-nî, İbnü's-Şelebî diye tanınan Şehâbeddin Ahmed b. Yûnus el-Misrî, Emînüddin Muhammed b. Abdülâl ed-Dimaşkî, Ebû'l-Feyz es-Sülemî, İbnü'l-Halebî, Nûreddin ed-Deylemî el-Mâlikî ve Şukayr el-Mağribî gibi âlimlerden ders aldı; erken yaşta fetva ve ders vermeye başladı. İbn Kutluboğa ile (ö. 879/1474) Burhâneddin İbnü'l-Kerekî (ö. 922/1516) İbnü'l-İmâd tarafından onun hocaları arasında zikredilmekte, İbn Nüceym'in eserlerini neşreden Abdülazîz el-Vekîl, Halîl el-Meys ve Muhammed Mutî' el-Hâfız gibi çağdaş araştırmacılar da bu hatayı tekrarlamaktadırlar (ayrıca bk. DMBI, V, 38). Döneminde Mısır'ın önde gelen Hanefî âlimlerinden biri olan İbn Nüceym tasavvufa da yönelip Şeyh Süleyman el-Hudayrî vasiyetiyle tarikata intisap etti. Abdülvehhâb eş-Şarânî, İbn Nüceym'in öğrenimi bırakma konusunda kendisine danıştığı-

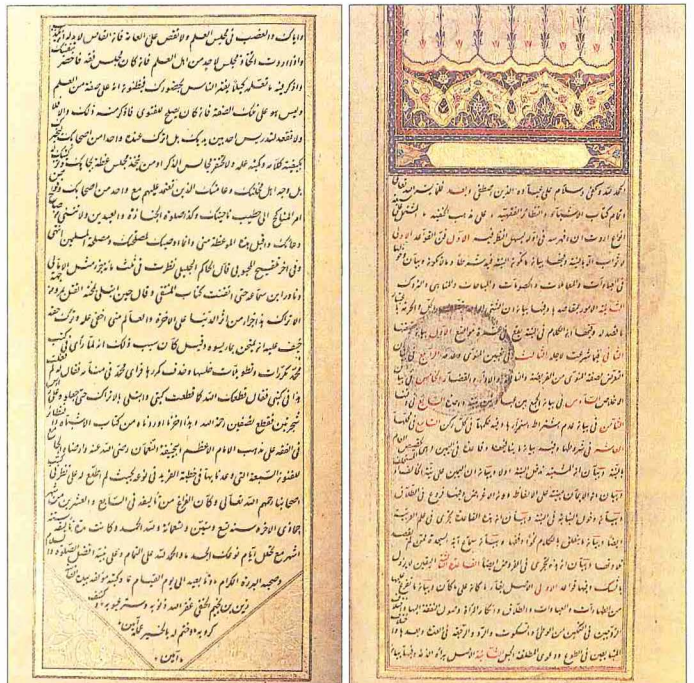
nı ve kendisinin ona tahsilden sonra tarikata intisap etmesi tavsiyesinde bulunduğunu kaydeder. Şarânî ayrıca İbn Nüceym'in, etrafında geniş bir ders halkası teşekkül eden faziletli bir zat olduğunu, onunla on yıl arkadaşlık yaptığını ve 953 (1547) yılında hacca birlikte gittiklerini belirtir (Gazzî, III, 154; Leknevî, s. 113). Kaynaklarda İbn Nüceym'in yetiştirdiği birçok talebe arasında kardeşi Sirâceddin İbn Nüceym, Şemseddin Muhammed b. Abdullah et-Timurtaşî, Kemâleddin İbn Ebû Şerîf el-Makdisî'nin torunu Muhammed b. Ali el-Alemî anılmaktadır.

İbn Nüceym 8 Receb 970 (3 Mart 1563) tarihinde Kahire'de vefat etti ve Sükeyne bint Hüseyin b. Ali'nin kabri yakınında defnedildi. Bu tarih, onunla ilgili bazı bilgileri kardeşi Sirâceddin İbn Nüceym'den alan Takıyyüddin et-Temîmî tarafından kaydedildiği gibi (et-Tabakâtü's-seniyye, III, 275), oğlu Ahmed'in derlediği Resâ'ilü İbn Nüceym'in önsözünde (s. 7) ve Hamvî'nin el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir hâşiyesinde de geçmektedir (Leknevî, s. 134). Ancak Temîmî vefat gününü 7 Receb, Gazzî ise talebesi Muhammed el-Alemî'den naklen ölüm tarihini 969 (1562) olarak kaydeder (el-Kevâikübü's-sâ'ire, III, 154).

Eserleri. 1. el-Bahrü'r-râ'ik. Ebû'l-Berekât en-Nesefî'ye ait Kenzü'd-dekâ'ik adlı eserini önemli şerhlerinden biridir. İbn Nüceym'in "el-İcâretü'l-fâsîde" bahsine kadar getirdiği esere Muhammed b.

Hüseyin et-Tûrî bir tekmile yazmıştır. el-Bahrü'r-râ'ik, kenarında İbn Âbidîn'in Minhatü'l-hâlik adlı hâşiyesi olarak basılmıştır (I-VIII, Kahire 1311, 1323, 1334; son cilt tekiledir). 2. el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. Bu tür eserlerin en önemlilerinden olup Mecelle'nin hazırlanması sırasında eserden önemli ölçüde faydalanılmıştır. Çeşitli neşirleri yapılan (Kalküta 1241; Kahire 1290, 1298, 1322; nşr. M. Abdülazîz el-Vekîl, Kahire 1387/1968; nşr. M. Mutî' el-Hâfız, Dimaşk 1403/1983) el-Eşbâh üzerine birçok şerh ve hâşiye yazılmış, bunların önemli bir kısmı basılmıştır. Gedizli Mehmed Efendi, bazı ekleme ve çıkarmalar yaparak eseri Müfâdû'l-Eşbâh adıyla yeniden düzenlemiştir (DİB Ktp., nr. 3761). 3. el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye fi mezhebi (fıkhi) l-Hanefiyye. Müellifin el-Eşbâh'tan önce kaleme aldığı eser çeşitli konularla ilgili umumi kaidele-ri ve istisnalarını ihtiva etmektedir (Kalküta 1244; bk. Brockelmann, GAL Suppl., II, 426; nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Süleyman, Demmâm 1414/1994). İbn Nüceym, el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir'in önsözünde (nşr. M. Mutî' el-Hâfız, s. 10) bu eserde 500 kadar kaideyi, oğlu Ahmed ise Resâ'ilü İbn Nüceym'in mukaddimesinde (s. 7) babasının 1000'i aşkın kaideyi tesbit ettiğini belirtirse de Ebû Ubeyde neşrinde eserde 225 kaide yer almaktadır. 4. el-Fetâvâ'z-Zeyniyye (Fetâvâ İbn Nüceym). Müellifin oğlu Ahmed, yine Resâ'il'in mukaddimesinde (s. 7), daha son-

Zeynüddin
İbn Nüceym'in
el-Eşbâh
ve'n-nezâ'ir
adlı eserinin
ilk ve son sayfaları
(Nuruosmaniye Ktp.,
nr. 1393)

ra babasının verdiği 1000'i aşkın fetvayı *el-Fetâvâ'z-Zeyniyye fî fıkhi'l-Hanefiyye* adıyla fıkıh bablarına göre düzenlediğini söylerse de eserin önsözünde, *el-Fetâvâ'l-Ğıyâsiyye* ile birlikte (Bulak 1322) talebesi Şemseddin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed el-Hatîb (Tımurtaş) tarafından derlendiği kaydedilmiştir. Yazma nüshalarından da eserin iki tertibi olduğu anlaşılmaktadır (Brockelmann, *GAL*, II, 401; *Suppl.*, II, 426). Haskefi bu iki tertibi *el-Cem' beyne fetâvâ İbn Nuceym* adıyla birleştirmiştir. Eser, Hasan Re'fet b. İbrâhim Rüşdî el-İstanbulî tarafından her fetvanın tercümesinden sonra asıl ibaresi de verilerek *Fetâvâ-yı İbn Nuceym (Hulâsa-i İbn Nuceym)* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1289). Çeşmîzâde Hâlis de *Netîcetü'l-Fetâvâ, Fetâvâ-yı Ali Efendi, Behcetü'l-fetâvâ, Fetâvâ-yı Abdürrahîm, Fetâvâ-yı Feyziyye* ile birlikte *Fetâvâ İbn Nuceym*'deki fetvaları tekrarları çıkarmak suretiyle *Hulâsatü'l-ecvibe* (İstanbul 1289) adlı eserinde toplamıştır. 5. *er-Resâ'ilü'z-Zeyniyye*. Müellifin, çeşitli zamanlarda kendisine sorulan sorularla ilgili olarak kaleme aldığı kırk bir risâle, vefatından sonra oğlu Ahmed tarafından derlenerek kitap haline getirilmiştir. Eser, müellifin haraca dair bir risâlesi de eklenerek önce *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*'in Ahmed b. Muhammed el-Hamevî'ye ait *Ğamzû 'uyûni'l-beşâ'ir* adlı şerhinin sonunda basılmış (İstanbul 1290), daha sonra buna iki risâle ilâvesiyle Halîl el-Meys tarafından *Resâ'ilü İbn Nuceym* adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1400/1980, sayıları yetmiş aşan risâlelerinin bir listesi için bk. Brockelmann, *GAL*, II, 401-403; *Suppl.*, II, 426-427). Bunlardan *Risâle fî nikâhi'l-fuzûlî* müstakil olarak (İstanbul 1306), büyük ve küçük günahlar (İsmâil b. Sinân es-Sivâsî'nin şerhiyle), besmele çekilmeden kesilen hayvan, adak ve dört mezhebe göre namazın esaslarına dair dört risâle, Kemalpaşazâde'nin Eş'arî ve Mâtürîdîler arasındaki ihtilâflara dair bir risâlesiyle birlikte ayrıca basılmıştır (*Hams Resâ'il*, İstanbul 1304). 6. *Fethu'l-Ğaffâr fî şerhi'l-Menâr* (I-II, Kahire 1355). Ebû'l-Berekât en-Nesevî'nin fıkıh usulüne dair *Menârü'l-envâr* adlı eserinin şerhidir.

İbn Nuceym'in bunlardan başka *Hâşiyetü Câmî'i'l-fuşûleyn, Lübbü'l-uşûl fî takriri'l-uşûl* (İbnü'l-Hümâm'in *et-Tahrîr*'inin muhtasarıdır) adlı eserleriyle (Brockelmann, *GAL*, II, 99, 402; *Suppl.*, II, 426; *DMBİ*, V, 38) *el-Hidâye* üzerine bir ta'likası vardır (*Resâ'ilü İbn Nuceym*, s. 7; İb-

nü'l-İmâd, VIII, 358). Brockelmann, Sirâceddin İbn Nuceym'in *İcâbetü's-sâ'il ve Tetimme fî'l-furûk mine'l-Eşbâh* adlı eserlerini Zeynüddin İbn Nuceym'e nisbet etmiştir (*GAL*, II, 401; *Suppl.*, II, 87, 427).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Nuceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Abdülazîz el-Vekîl), Kahire 1387/1968, neşredenin girişi, s. 3-5; a.e. (nşr. M. Mutî' el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, neşredenin girişi, s. 5-17; a.mlf., *Resâ'ilü İbn Nuceym* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1400/1980, neşredenin girişi, s. c-d, 1-4, 7; a.mlf., *el-Fevâ'idü'z-Zeyniyye* (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan), Demmân 1414/1994, neşredenin girişi, s. 29-34; Temîmî, *et-Tabakâtü's-se-niyye*, III, 275-276; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 154; *Keşfü'z-zunûn*, I, 98-100, 356, 358, 374, 566, 728, 847, 910, 965; II, 1515, 1661, 1823; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 358; Atâî, *Zeyli Şekâik*, I, 34; İbn Âbidîn, *Reddül-muhtâr*, Bulak 1272, I, 4, 14; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 113, 134-135; *Mecelle*, İstanbul 1305, s. 6; *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 378; Serkis, *Mu'cem*, I, 265-266, 375, 828; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 358; Ali Paşa Mübarek, *el-Hıta'tü't-Tevfikıyye*, Kahire 1305, V, 45-46; Brockelmann, *GAL*, II, 87, 99, 401-403; *Suppl.*, II, 87, 250, 252, 425-427; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 104; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, IV, 192; Âyide İbrâhim Nusayr, *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lleti nüşiret fî Mısr beyne 'amey 1900-1925*, Kahire 1983, s. 98-99; a.mlf., *el-Kütübü'l-'Arabiyyetü'lleti nüşiret fî Mısr fî'l-karni't-tâsi 'aşer*, Kahire 1990, s. 77; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 116-117; a.mlf., "İbn Nuceym (Hayatı ve Eserleri)", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, III/1-2, Erzurum 1979, s. 361-378; Muhammed er-Rahîl Garâyibe, "Dirâse tahlîliyye ve nakdiyye li-Kitâbi'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fî'l-fıkhi'l-Hanefî", *Mü'te li'l-buhûş ve't-dirâsât*, XI/6, Mü'te 1417/1996, s. 433-472; *Kâmûsü'l-a'lâm*, IV, 2445; Th. W. Juynboll, "İbn Nuceym", *İA*, V/2, s. 777; J. Schacht, "İbn Nudjaym", *El'* (İng.), III, 901; Mehdi Selmâsî, "İbn Nuceym", *DMBİ*, V, 38-39.

AHMET ÖZEL

İBN NÜMEYR

(ابن نمير)

Ebû Abdîrrahmân Muhammed
b. Abdillâh b. Nümeyr
el-Hemdânî el-Kûfî
(ö. 234/849)

Hadis hâfızı.

160 (777) yılı civarında Küfe'de doğdu. Aslen Yemenli olup Küfe'ye yerleşen Hemdân kabilesinin Hârif koluna mensuptur. Babası Abdullah b. Nümeyr, çoğu *Şahîh-i Müslim*'de olmak üzere 578 rivayeti *Kütüb-i Sitte*'de yer alan tanınmış bir hadis hâfızıdır. İbn Nümeyr ilim tahsiline babasından hadis öğrenerek başladı; Muhammed b. Bisr, Süfyân b. Uyeyne, İsmâil b. Uleyye, Vekî' b. Cerrâh, Muhammed b.

Fudayl, Mervân b. Muâviye gibi şahsiyetlerden hadis öğrendi. Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Ebû Hâtîm er-Râzî, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ya'küb b. Şeybe, Ya'küb el-Fesevî, Bakî' b. Mahled, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî kendisinden hadis konusunda faydalanan belli başlı talebeleridir. Buhârî ve Müslim *Şahîh*'lerinde, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce *Sünen*'lerinde doğrudan, Tirmizî ve Nesâî ise Buhârî aracılığıyla ondan rivayette bulundular. *Şahîh-i Buhârî*'de yirmi iki, *Şahîh-i Müslim*'de 573 rivayeti yer alır.

Ebû Hâtîm er-Râzî, Ebû'l-Hasan el-İclî, Ebû Dâvûd ve Nesâî gibi hadis münekkitlerinin sika olarak nitelendirdiği ve hadislerinin delil olarak kullanılabileceğini belirttiği İbn Nümeyr'ı İbn Ebû Hâtîm cerh ve ta'dîl konusunda otorite kabul etmiş, cerh ve ta'dîl ile ilâhî'l-hadîse dair bazı görüşlerine *el-Cerh ve't-ta'dîl* adlı eserinde yer vermiştir. Ahmed b. Hanbel de İbn Nümeyr'den övgüyle bahsetmiş, Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel Kûfeli râvilerle ilgili değerlendirmelerde onun görüşlerini esas almışlardır. İbn Nümeyr Şâban veya Ramazan 234'te (Mart veya Nisan 849) Küfe'de vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 413; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 144; a.mlf., *et-Târîhu's-şagîr*, II, 364; İclî, *es-Sikât*, s. 406; Fesevî, *el-Ma'rife ve't-târîh*, I, 209; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, I, 320-328; İbn Şâhîn, *Târîhu esmâ'i's-sikât* (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1406/1986, s. 285; Dârekutnî, *el-'İlel* (nşr. Mahfûzürrahman Selefî), Riyad 1985, II, 141; Kelâbâzî, *Ricâlü Şahîhi'l-Buhârî*, II, 658; İbn Mencûye, *Ricâlü Şahîhi Müslim*, II, 184; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, III, 235-236; İbnü'l-Kayserânî, *el-Cem' beyne ricâlî's-Şahîhayn*, Beyrut 1405/1985, II, 442; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârdûdî), II, 305; V, 647; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXV, 566-570; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, II, 93-94; Zehebî, *A'lâmü'n-nübe-lâ'*, IX, 244-245; XI, 455-457; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 439-440; Safedî, *el-Vâfi*, III, 304; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 312; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 282-283; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 81; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 92.

ALİ TOKSARI

İBN OSMAN el-MİKNÂSÎ

(ابن عثمان المكناسي)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. Abdilvehhâb b. Osmân el-Miknâsî
(ö. 1213/1799)

Faşlı vezir ve diplomat.

Fas'ın Miknâs (Meknes) şehrinde doğdu. Babası vâizlik de yapan bir sahaftı. Burada başladığı öğrenimini Fas şehrinde devam ettirdi. Çalışma hayatına vâizlik ya-